

Inne i dimman

En skildring till minne av Tore Lundvall – en av Götas bästa berättare

Götakryssarens redaktör har bett mig att skriva en kvalificerad artikel om navigering. Det gör jag gärna.

För länge sedan hade Göta en hel del motorbåtar i sin eskader. Jag och Tore Lundvall hade gått ihop och köpt en liten ångbogserare. 14 meter lång. 2,7 bred. Grönmålad med liten styrhytt, flybridge, enorm skorsten och koleldad panna. Den såg ut som om den var konstruerad av Walt Disney.

Fartyget hette Buster och hade under sin 95-åriga levnad släpat och knuffat på det mesta i närheten av Ekensbergs varv.

Nu var det oktober månad och Tore, som på den tiden var maskinist på ett bananfartyg som gick mellan Sydamerika och Göteborg var hemma på en månads ledighet.

Själv läste jag beteendevetenskap och var i princip fri som en fågel.

Vi bestämde oss för att några dagars samvaro ute på Jungfruholmarna skulle göra oss gott. I sista minuten bestämdes att även den lilla skånska balettdansösen Milo Dahlmann och hennes pojkvän Gottfrid skulle hänga med. Han var ingen sjöman men allmänt naturintresserad, född i Borlänge och en överdängare på att imitera ljuden på alla djur från speltjädrar och råbockar till orangutanger och gröna mambor.

Milo hade nyss flyttat från Malmö till Stockholm och dansade klassisk balett på Operan.

De gula och röda höstlöven fick hela Mälardalen att se ut som ett vykort från Maine.

I skymningen lät vi stävankaret gå på tre famnars djup vid Stora holmen. Vi rodde in två linor från aktern till var sitt träd och förtöjde i hanfot. För säkerhets skull manade vi ut bogsertrossen till den största björken i slutningen och spelade hem den tills det knakade i trädet.

Sålunda tryggt förtöjda övergick vi till aftonens samkväm.

Som vanligt var Tore medelpunkten. Han underhöll oss med skrönor från världens alla hav. Och även från perioder iland då han jobbade som kyltekniker i kolonierna i Afrika och i Sydamerika.

Vi satt kring ångpannan med fötterna på ett lagom varmt ångrör. Tore berättade och vi drack venezolansk smuggelsprit så det susade i örönen – alla utom Milo som var absolutist. Framåt midnatt var vi killar rätt lulliga. Höstmörkret var kompakt och vi såg inte ett smack av det som fanns på utsidan av båten. Jag tog mig iland för att gå på dass. Och då märkte jag att det inte enbart var vi själva som var dimmiga. Hela naturen var täckt av tät, tät tjocka. På våren är det dimma i skärgården. På hösten är det dimma i Mälaren. Det vet alla.

Det var så tjockt att jag med nöd och näppe lyckades hitta till dasset i fotogenlampans sken. Men det gick genom att följa stranden. På väg tillbaka hör jag hur telefonen ringer i klubbhuset.

Vem kan det vara som ringer hit – mitt i oktober och mitt i natten?

Genom att lyssna efter ringsignalerna gick det att treva sig fram till klubbhuset och svara.

- Hallå, det är ordföranden! Ordföranden i klubben presenterade vanligtvis på det sättet och inte med sitt namn.

- Jaha hej. Det här är Jonas.

- Förstår väl det. Visste att du var på holmarna. Du har ju inte gjort någon arbetsplikt på länge men nu har du chansen att göra en betydelsefull insats för Sällskapet.

- För en gångs skull, förtydligade han med hög röst.

Det här var under den epok i klubbens historia då varannan ordförande var militär och varannan var grosshandlare. Allt enligt valberedningens kloka princip att en förenings medlemsmoral och utveckling mår bäst av omväxlande piska och morot. Nu var vi alltså inne i en militärperiod och den här ordföranden gick inte av för hackor. Han hade varit militärpolis i Karlskrona – en hårding som kunde få ett helt tågsätt med berusade permittenter att sitta som konfirmander enbart genom att stillsamt promenera genom tåget. Han var en och nittio lång och hade en matchvikt på 145 kilo. Och nu hade han väl lagt på sig en del ytterligare. Han hade blivit degraderad och fått ett vanhedrande avsked efter att ha tvingat en flottist att äta upp sin Kalle Anka-mössa som straff för en utebliven honnör. Oturligt nog var gossen systerson till Chefen för marinen. Systersöner gäller det att se upp med. Deras efternamn avslöjar dem inte.

Som ofrivillig pensionär hade vår ordförande satsat på en karriär i organisationsverige.

- Jag befinner mig på restaurang Riche. Och har haft en sittning med styrelsen för Saltsjön Mälarens Båtförbund, meddelade han pompöst i telefonen. Till helgen ska vi ha en ordförandeträff på Jungfruholmarna för att finslipa ett mycket intrikat stadgeändringsförslag. Top Secret! Måste förhandlas om på väl insynsskyddad plats. Det här är Götas chans att profilera sig i de stora sammanhangen.

- Jag råkar ha en hållhake på grillmästarn härstädes, fortsatte han. Mäster och två kökshandräckningar ställer upp och grillar ett vildsvin modell större åt oss ute på Holmarna. Djuret är så in i helvete stort att det måste värmas över glöden i ett och ett halvt dygn. Vilket innebär att grillningen måste påbörjas klockan 0600 stundande morgon. Det är om fem och en halv timme.

- Det är här du kommer in i bilden. Grillmästaren och hans betjäning står i givakt nere på Långholmen klockan 0400 och då hämtar du och Tore dem eftersom ni är de enda som har båt i sjön. En enkel men betydelsefull insats. Gratulerar!

- Men, invände jag. Här är tät tjocka. Noll sikt. Det går inte!

Nu kom kaserngårdstakterna fram:

- Du har djävlariminsjäl inte gjort ett skapandes grand för den här klubben sen Eldkvarn brann och så kommer du och skyller på lite dimma. Den där båtdjävulen ni har hittar väl i östra Mälaren utan att någon fegis till kapten står och glör över huvud taget. In i dimman med dig bara!

- Jamen vi är inte nyktra. Vi har druckit sprit, försökte jag.

- Nutti, nutti, nutti. Det var den mest rörande och usla bortförklaring jag hört från en sjöman, sa ordföranden och avslutade med några svordomar från Bataljon Sparres kaserngård.

End of discussion.

Det var bara för mig att, ganska tillintetgjord, treva mig tillbaka till båten och kamraterna och berätta vad som gällde. På vägen lossade jag akterförtöjningarna och tog med dem i jollen. Kvällens alkoholförtäring och chocken efter samtalet kändes i benen då jag skulle ställa mig upp i jollen och klättra ombord.

Alla var eniga om det vansinniga i företaget men också om det omöjliga i att inte ställa upp.

- Jag har redan kastat loss i aktern. Om Tore och ni andra ser till att få fram lite steam till ankarspelet och tänder fotogenlaternorna så planerar jag ruten under tiden.

Vartefter lanternorna tändes lyses tjockan upp runt omkring oss. Vi var såsom ensamma inuti en lysande gulvit sfär som skimrade i rött om babord och grönt om styrbord.

Den vita topplanteran belyste den sex meter höga gösstaken i förstäven och denna präktiga flaggstång gav upphov till en skugga som syntes i atmosfären cirka tre meter för om båten. Skrämmande tjockt!

- Ohoj donkeyman, upp med ankaret, ropade jag hurtigt från flybridge.
- Aj, aj kapten, svarade Milo lika hurtigt och lojalt som vanligt.
- OK, svarade Tore och satte fart på spelet.

Kättingen rasslade upp. Gottfrid och Milo spolade den ren från leran vartefter den blev synlig och med ett tydligt klonk kungjorde ankaret att det var uppe och på plats i sitt klys. Nu började resan.

Gottfrid anmälde sig som eldare. Vi hade ju redan ångan någorlunda uppe och skulle gå med en fart av 3 knop. En kabellängd på två minuter. En skyffel då och då skulle räcka.

- Tore, som var befaren sjöman, tog ratten och gjorde sig beredd att styra på kompass.
- Kom till kurs Nord, beordrade jag som styrt u-båt i marinen.
 - Kurs Nord, repeterade Tore som också tog situationen på största allvar.
 - 360 kurs an, rapporterade Tore efter en stund.

Jag räknade sekunder tyst för mig själv: En pilsner, två pilsner tre pilsner...

Vid 120 pilsner beordrade jag gir till 070.

432 pilsner senare skulle vi smyga in på kurs 030.

Farten kontrollerade jag genom att räkna propellervarven under tre minuter. Varje varv den stora, lågvarviga propellern gjorde kändes i fotsulorna där uppe på flybridge. Ett litet timglas avsett för äggkokning höll reda på tiden med utsökt noggrannhet. Och en tabell, ingraverad på en mässingsplåt, gav mig farten i relation till varvtalet. Någon tidigare befälhavare hade varit en noggrann navigatör.

- Nu går vi ut söder om Estbröte och sedan girar vi försiktigt in i farleden, berättade jag för besättningen som stod på helpänn. Det kan bli lite trixigt att hitta mitt i leden men jag tänker använda ett knep som lotsarna använde i de norska fjordarna innan det fanns radar.
- Kom sakta babord, beordrade jag samtidigt som jag drog i snöret till visslan.

Allt eko kom från babord. Tio sekunder senare drog jag i visslan igen. Nu kom ekot mer förifrån. Men möjligen kom det ett lite försenat eko mer från styrbord.

- Rätt så! Vilken kurs ligger du an?
- 040, svarade Tore.

Visslan ljud igen.

- Hör ni? Perfekt! Ekot kommer tillbaka samtidigt från båda sidorna.
- Fantastiskt, sa Tore och Gottfrid.
- Vad ni kan, sa Milo imponerat.

Vi fortsatte ut på Fiskarfjärden med kurs 035. Halvvägs över fjärden hörde vi plötsligt ljudet från en mistlur från en annan, mötande båt.

Med hörseln på helpänn enades Tore och jag om att det var Jehander III som var på väg in i Mälaren för att lasta grus.

- Ljudet från de dieseldrivna maskinerna med utombordsdrev går inte att ta miste på, konstaterade Tore.

Vi svarade med vår vissla – ett långt tjut varannan minut. Vi dämpade farten men Jehander förföll att fortsätta i oförändrad takt.

Då Jehander befann sig tvärs började jag räkna: En pilsner, två pilsner...

När svallen nådde oss var det möjligt att, med hjälp av en cosinusformel räkna ut avståndet till fartyget som vi bedömde höll tio knops fart. Efter några snabba slag med räknestickan var saken klar.

- Två kabellängder till Jehander som antagligen går mitt i leden med hjälp av radar förkunnade jag utan att darra på rösten. Men egentligen var jag rätt nervös. Vi borde ha mötts babord mot babord men det blev tvärt om. Jag nämnde inget om mina funderingar till de andra utan sa bara till om en kursändring på 30 grader åt styrbord. En kapten behåller sina bekymmer för sig själv!

- Nu ska vi loda oss in mot landgrundningen vid Sättras fyr. Gottfrid får svinga lodet med hjälp av Milo.

- Lodlinan är uppstucken med knopar var tionde meter. En på tio, två på tjugo och så vidare. Däremellan är varannan meter markerad med tyg- och läderbitar. Systemet är vitt-blått-rött-läder, instruerade jag och tillade pedagogiskt minnesregeln: Vi Blevo RyssLäder. En ganska knäpp komihågramsa egentligen.

- Jag har hört en helt annan, pep Milo. Vita Brudar R.....

- Tyst med dig hemska, lilla flicka, ropade Tore och jag i korus. Var har du lärt dig sådana snuskiga ramsor?

- Flickscouterna, blev svaret.

- Det räcker om ni kastar ut åtta meter av linan. Första lädermärket alltså. Bottnar den inte då så rapporterar ni ingen botten. Då blir det inte så mycket lina att dra in.

- Kuta ner nu och börja loda på en gång får vi se hur det går.

De var snabbt på plats nere i fören. De syntes inte men vi hörde hur de kämpade med linvindan och det tunga blylodet.

Plums!

- Sju meter ropade Gottfrid!

- Perfekt, kom till kurs 360.

- Loda en gång till!

- Fortfarande sju meter!

- Perfekt! Rätt så.

En kråka hördes kraxa kranbalksvis om styrbord och eftersom de aldrig flyger över öppet vatten i dålig sikt var det en ytterligare bekräftelse på närheten till land.

Men det gngade fortfarande i mig att Jehanders svall kommit från styrbord och inte från babord. Allt annat stämde, men inte just den detaljen.

Med total kontroll gled vi utmed Sättras strand utan att ens se skymten av land. Ön Kungshatt visste vi att den fanns där om babord. Men dit var det långt. Mer än hundra meter.

Enstaka lodskott bekräftade att kursen var den rätta. Kollen i sidled var total.

Varje lodskott visade att vi följde sjökortets sexmeterskurva utmed Sättrastranden mer eller mindre exakt.

Det märkliga att Jehanders svall kommit från styrbord och inte från babord var fortfarande obegripligt. Men allt annat stämde.

Men hur lång sträcka vi avverkat sedan Sättra fyr var lite osäkert. Tore och jag hade en snabb överläggning.

Gustav VI Adolfs hundar var lösningen.

- Gottfrid! Vill du vara snäll och vända dig åt babord och härma en brunstig råbock?

- Va!

- Du hörde rätt. Gör det nu och så högt du kan!

Gottfrid gjorde sin bästa imitation någonsin.

Tore och jag vände huvudena åt babord och lyssnade upp mot Drottningholmshållet.

Nere vid Jägarhyddan söder om slottet har nämligen monarken sina jakthundar i en hundgård. Och de jyckarna skäller och ylar så fort de hör något intressant. Och en råbock är något av det intressantaste ett gäng hungriga unga stövare vet.

Vi hörde inga hundar vid första försöket.

- Prova igen, Gottfrid!

Den här gången hörde vi tydligt jyckarnas skall och ylanden som kom ner genom sundet mellan Kungshatt och Fågelön. Det var en bra bekräftelse på att vi nu passerat Kungshatts östra udde. Kombinationen lodskott och hundskall gav oss en fix position. Med en passarspets stack jag ett hål i sjökortet. Vår position!

- Hör ni hundarna där nere på fördäck frågade Tore som ville att ungdomarna skulle lära sig lite om navigering i den högre skolan.

- Absolut, svarade Gottfrid.

- Inte ett skit, svarade Milo.

- Hon har blivit hörselskadad på teatern, konstaterade Tore.

- Du får hålla dig undan från cymbalerna i fortsättningen, ropade jag.

Hon svarade något men vi brydde oss inte. För nu var vi koncentrerade på den fortsatta färden.

Vi var inne på en lång raksträcka. Mittemot ön Fläsket ligger, i en gammal gul patriciervilla, Pettersbergsgården, som på den tiden var en av Stockholms populäraste torkar.

När vi närmade oss udden vid Pettersberg tog Tore fram vår ölback och skakade på den så att flaskorna klirrade. Tio sekunder senare såg vi hur dimman fram om styrbord lyste upp. Saken var klar. Alkisarna på Pettersberg hade vaknat av ljudet och deras tända belysning var en lika god indikator på var vi var som skenet från Fläskets fyr om det hade förmått tränga igenom dimman.

- Ni är ena riktiga råskinn, kommenterade båtens absolutist.

- Hi, hi fnissade vi andra, som kände oss spik nyktra och rätt stolta över hur vi hittills klarat färden trots all smuggelsprit som vi konsumerat.

Människans förmåga att skärpa sig då det behövs är förunderlig.

Exakt hur vi hittade in i sundet vid Ekensberg är jag inte människa att i detalj redogöra för. Vi befann oss i vår svagt skimrande sfär av fotogenlampsljus och såg ingenting av det som fanns utanför den. Inte ens vattenytan.

På den tiden fanns Ekensbergs varv fortfarande kvar. Skenet från nattskiftets svetsare anade vi oss till. Ekot från vår vissla och enstaka lodskott var till stor hjälp.

Essingeleden var byggd redan då och när vi passerade under den tjoade jag: Däo! Prova det nästa gång du åker under bron. Det är som att ropa i en katedral.

Snacka om prima positionsbestämning.

Ljudet från nattbussen som stånkade uppför Västerbron kunde anas från för om tvärs.

Visslan och ekon mot det brant stupande berget vid Gröndal gjorde det möjligt att följa stranden som var för djup och jobbig att loda sig fram utmed.

Hör ni hur ekot kommer tillbaka nästan samtidigt som jag tutar, frågade jag och alla höll med utom Milo som tyckte att ekot lät likadant mest hela tiden.

- Du måste anstränga dig lite, sa Gottfrid.

- Hon är för nykter, förklarade Tore. Hennes sinnen är inte skärpta.

Mest på känsla gav jag order om kurs ost vilken borde leda raka spåret in i

Långholmsviken. Efter en stund minskade ljudet från bogsvallet. Det är ett säkert tecken

på att båten kommit in på grunt vatten. Lotsarna i många kinesiska floder, där lerbankarna ofta flyttar runt, navigerar än idag med hjälp av ”bogsvallets sång”.

Åker du någon gång som passagerare på ångbåten Norrskär – gå fram på fördäck vid passagen genom Kodjupet. Där – vid passagen av den grundaste delen – försvinner ljudet från bogvågen. Det är inte trolleri. Det är fysik.

- Känner ni doften från de våta höstlöven på Långholmens pilar, frågade jag?
- Tore och Gottfrid höll med.
- Jag känner ingen särskild doft, sa Milo.
- Sluta röka, sa vi.
- Klockan är nu 0350, förkunnade jag. Vi är framme om tre minuter. Sju minuter till godo. Om Milo och Gottfrid går ner och tar aktertampen och Tore tar förtampen så lägger vi till alldeles strax.
- Vad i hela fridens dagar är det här? Frågan kom nerifrån akterdäck.
- Vadå?
- Det går en tross från kroken här i aktern. Och den är spänd som en fiolsträng! Milos röst skar som en kniv genom dimman.
- VA!

Tore rusade akteröver.

- För helvete Jonas! Det är bogsertrossen. Lossade du inte den från trädet på Jungfruholmarna?

Min första tanke var: Har vi verkligen kunnat släpa med oss trädet från holmarna och ända till Långholmen utan att märka det?

Men så var det förstås inte.

Insikten gjorde mig alldeles kall och dess konsekvenser var oöverblickbara: Trädet hade hållit. Vi hade inte flyttat oss ur fläcken.

Kanske lite hit och dit i sidled bara...

... och lika bra var nog det.

Epilog

Två veckor senare beslöt en enhällig styrelse på ett extrainkallat möte att endast segelbåtar skulle få ingå i Götas eskader.

Bogserbåten Buster såldes för fyra hundra kronor till en hippie på Gällstaö som tänkte köra till Nicaragua med den. För att få till ett startkapital odlade han hasch under maskinrumsskyldighet. Polisen hämtade honom efter några månader. Den vintern sjönk Buster vid bryggan.

Trädet på Jungfruholmarna står än i dag. Det är den största björken vid stranden på Stora holmen. Och den som tittar noga kan se en skada i barken nere vid roten där bogsertrossen skavde. Det var en attan till björk att sitta fast. Men den lutar nog lite extra mot sjön.

Milo blev seriöst båtintresserad och 1998 slog hon rekord som den första svenska kvinna som ensamseglat över Atlanten. Jag glömmer aldrig hennes respektlösa asgarv då det gick upp för henne och oss alla hur det låg till med bogsertrossen.

Milos spontana kommentar: ”Det var det räligaste”, var faktiskt svår att säga emot.

Nu är hon sjuksköterska på IVA på SöS. Om ett år tänker hon segla på egen köl till

Antarktis. Den bruden vet vad hon vill och kommer säkert ihåg att lossa akterförtöjningen.

Tore gav sig ut på världsomsegling 1979. I Medelhavet råkade han ut för en svår Mistral som kapsejsade hans lilla Hallberg-Rassy 26 flera gånger. Båten mastade av och Tore bröt båda nyckelbenen. Ett ryskt handelsfartyg plockade upp honom och då var han svårt uttorkad och medtagen. Men fartyget hade skeppsläkare och transporterade Tore till sjukhus på Mallorca. Där piggnade han på sig och gav en intervju till Båtnytt. Sedan tillstötte komplikationer och han avled plötsligt i hjärtsvikt. Kamraterna i Göta satte in en annons i Dagens Nyheter. Det var den första dödsannons jag såg med en segelbåt som länsar med spinnaker. Den berörde mig starkt.

Ni skulle ha hört Tores version om turen från Jungfruholmarna – en del Götaveteraner kanske till och med har hört den. Han var en man som verkligen kunde berätta. Han ljög aldrig utan ägnade sig bara åt den sköna konst som på sjömansengelska kallas ”spinning a yarn”.

Gottfrid for tillbaka till sina borlängeskogar och gjorde succé som drevkarl i jaktlaget hemmavid. En tax bet av honom vänster hälsena när han imiterade en kalvande älgko. Han gick med käpp i ett halvår men återhämtade sig.

Och jag själv?

- Jodå, jag blev navigationslärare...